

ศิลปากร

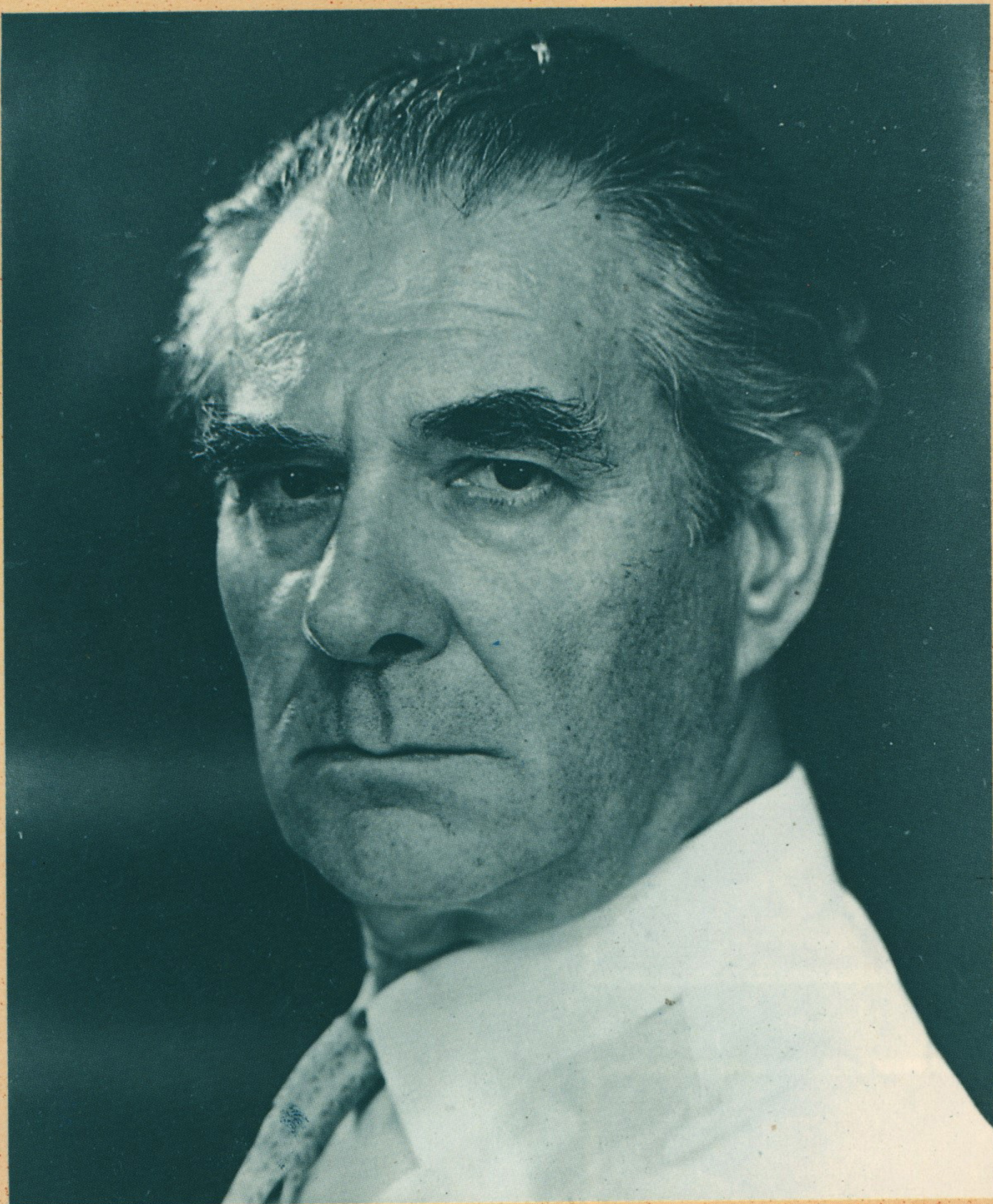

ISBN 0125-0531

THE SILAPAKORN JOURNAL

ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๓๕

Vol. 35, No. 5 1992

งานฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี

ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี

100ปีศิลป์ พีระศรี

8

๑๐๐ปีศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี

ชูลีรัตน์ โสมะบุตร

Professor Silpa Bhirasri's Centennial

Chuleerat Somabutra

22

ผลงานศิลปกรรมและวิชาการของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี

The Works of Professon Silpa Bhirasri

48

สมมติฐานด้วยภาพ

คึกเดช กันตามระ

To hypothesize with photographs

Kukdej Kantamara

57

คนไทย

พลาติสัย สิทธิธัญกิจ

Thai People

Taladisai Sitthitanyakit

70

แหล่งโบราณคดีแห่งใหม่ของจังหวัดสุพรรณบุรี

ปรีชา กาญจนาคม

New Archaeological sites in suphamburi Province

Preecha Kanjanak

79

สิ่งก่อสร้างในคันดินโบราณที่มุ่มเมืองศรีมโหสถ

พระพน พิสนพงค์, ปราณีต จำปาโพธิ์

The building construction found in an arcient earthworks of Muang Sri Mahosot

Perapor Pissanupong, Praneet Champapo

94

ข้อสังเกตบางประการโยนก-ยูนนาน

ศักดิ์ รัตนชัย

Some Notice of Yonok-Yunan

Sakdi Rattanachai

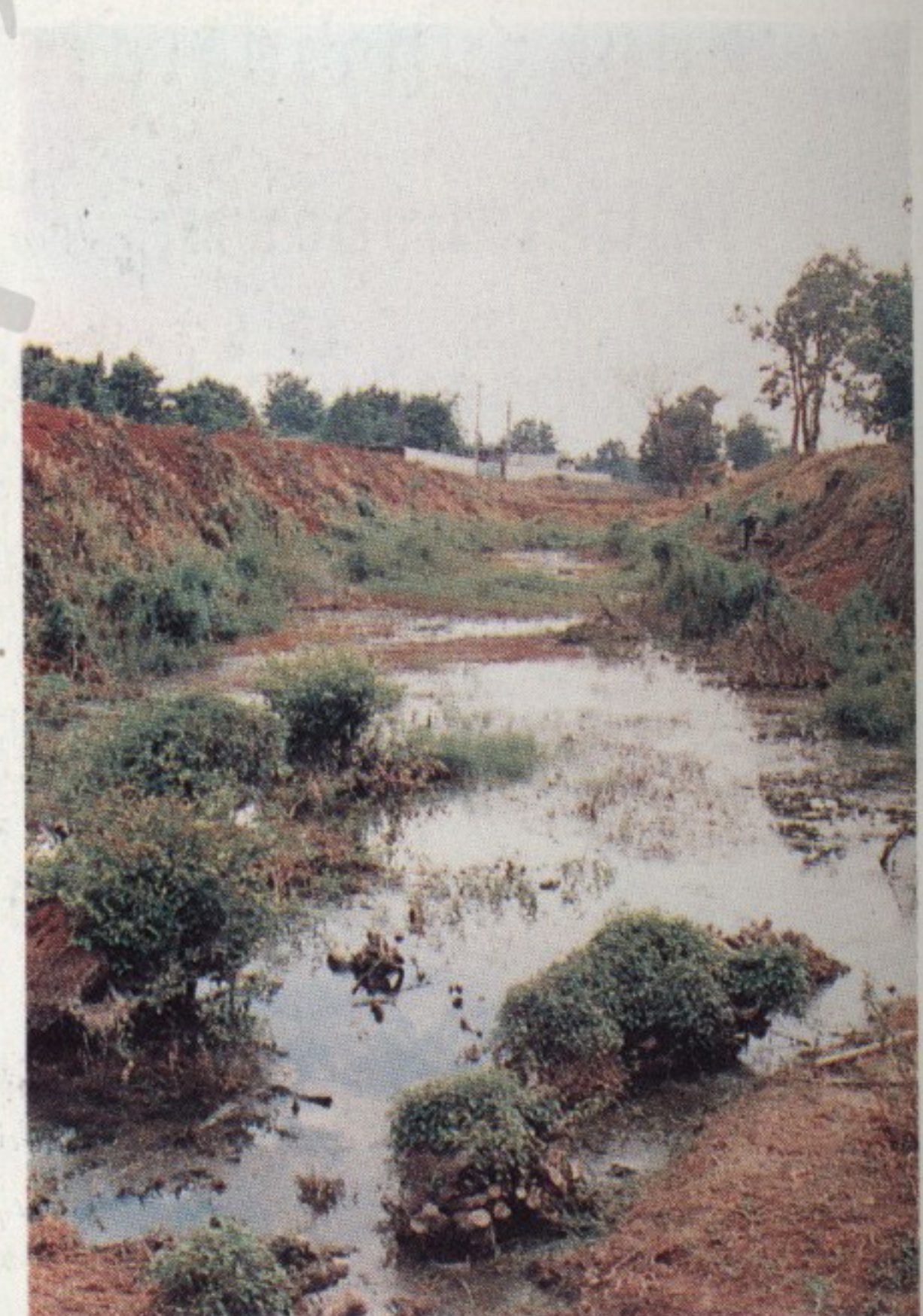
109

จารึกพระศรีสุรยลักษมี

ชะเอม แก้วคล้าย, บุญเลิศ เสนานนท์

Stone Inscription of Phra Srisurayalaksami

Cha-en Kaew-Klai, Boonlerd Semanon

จารึกพระศรีสุรยลักษมี*

ชะเอม แก้วคล้าย อ่านแปลภาษาสันสกฤต
บุญเลิศ เสนานนท์ อ่านแปลสรุปลภาษาเขมร

ทะเบียนประวัติจารึก

อักษร	ขอมโบราณ
ภาษา	สันสกฤต - เขมร
ศักราช	ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗
จารึกอักษร	จำนวน ๔ ด้าน ด้านที่หนึ่งมี ๑๘ บรรทัด ด้านที่สองมี ๑๘ บรรทัด ด้านที่สามมี ๒๗ บรรทัด ด้านที่สี่มี ๒๗ บรรทัด
วัตถุจารึก	หินทราย
ลักษณะวัตถุ	รูปใบเสมา
ขนาดวัตถุ	กว้าง ๔๓ ซม. สูง ๔๘.๕ ซม. หนา ๖ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	ขก.๒๒
พบเมื่อ	ไม่ปรากฏ
สถานที่พบ	อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น
ผู้พบ	ไม่ปรากฏ
ปัจจุบันอยู่ที่	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพฯ
พิมพ์เผยแพร่	ครั้งแรก

ประวัติ

ศิลาจารึกหลักนี้เป็นสมบัติเดิมอยู่ในท้องคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ไม่มีทะเบียนประวัติว่าได้มาจากไหน เมื่อใด แต่จากการสอบถามเจ้าหน้าที่ ได้ข้อมูลเพียงว่า ได้มาจากอำเภอพล จังหวัดขอนแก่น จึงไม่มีรายละเอียดว่าใครเป็นคนพบศิลาจารึกพบเมื่อใด ณ ที่ตำแหน่งใดของอำเภอพล

หลักศิลาจารึกมีรูปเป็นใบเสมาบางๆ มีอักษรจารึก ๔ ด้าน กับที่ขอบล่างอีกหนึ่งบรรทัด ด้านที่หนึ่งและสองจารึกเป็นภาษาสันสกฤต นอกจากนั้นเป็นภาษาเขมร แต่ด้านที่หนึ่งศิลาจารึกชำรุด ทำให้รูปอักษรลบเลือนมาก พออ่านได้เฉพาะบรรทัดต้นๆ เท่านั้น นอกนั้นลบเลือนทั้งหมด แม้อ่านได้บ้างในบรรทัดต้นๆ แต่ก็ไม่สามารถทั้งบรรทัด จึงทำให้แปลไม่ได้ ความหมาย ด้วยเหตุนี้ข้อความของจารึกจึงขาดตอนไปมาก เมื่ออ่านแปลหน้าอื่นได้ก็ไม่สามารถนำมาเชื่อมต่อกับข้อความที่ขาดหายไปนั้น จึงเป็นอุปสรรคต่อการวินิจฉัยชื่อที่ปรากฏในเนื้อหาของศิลาจารึก เช่น ศรีสุรยวรมัน ว่าเป็นองค์ที่หนึ่งหรือที่สอง เป็นต้น

จากอุปสรรคดังกล่าว จึงทำให้การศึกษา

* บทความนี้ ไม่มีภาพประกอบเนื่องจากศิลาจารึกได้เคลื่อนย้ายไปจากเดิมและปัจจุบันยังไม่ทราบว่าเก็บอยู่ที่แห่งใด

จารึกชน ศรีสุรยวรมันว่าเป็นค่งที่หนึ่งหรือที่สองเป็นต้น

จากอุปสรรคดังกล่าว จึงทำให้การศึกษา ค้นคว้าหาข้อมูลเป็นไปด้วยความยากลำบาก แม้จะมี ศักราชปรากฏ ๙๔๔ ตรงกับ พ.ศ. ๑๕๖๕ ตรงกับสมัยของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๑ แต่ข้อความจารึก ส่วนอื่นๆ เป็นการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ย้อนหลังก็มี ฉะนั้นการเริ่มต้นศักราช ๙๔๔ จะเป็นการเล่าเรื่องย้อนหลังด้วยหรือไม่ เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาหาเหตุผล กันต่อไป

หลักฐานที่จะช่วยในการพิจารณาอันสำคัญยิ่ง ก็คือ ชื่อที่ปรากฏในเนื้อหาของศิลาจารึกว่า มีอยู่ใน สมัยของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๑ หรือสมัยของพระเจ้า ศรีสุรยวรมันที่ ๒ ที่สำคัญได้แก่

พระนามว่า ศรีสุรยลักษมี ในข้อความจารึก กล่าวว่า เป็นธิดาของพราหมณ์ เมื่อเจริญวัยจึงได้รับ ขนานพระนามว่า ศรีสุรยลักษมี เมื่อมีการแบ่งราชสมบัติของพระเจ้าศรีสุรยวรมัน พระนางผู้เป็นพระเทวี ก็ได้รับส่วนแบ่งมรดกด้วย ปัญหาก็คือ พราหมณ์ผู้ เป็นบิดาของพระนางคือใคร และพระนางผู้เป็นพระเทวี คือมเหสีของพระเจ้าศรีสุรยวรมันองค์ไหน

ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑-๒ กล่าวว่า พระอนุชา ของพระองค์เป็นโหราจารย์นามว่า ชญานี ในศตคราม นามว่า ชญานี ไม่มีปรากฏในศิลาจารึกอื่น ๆ นอกจากคำว่า ชญานกุมาร ในจารึกพนมโงก K ๔๖ เป็น ผู้ประกอบพิธีบูชาญ แต่จารึกไม่ปรากฏศักราช และ ไม่ปรากฏนามอื่นๆ ที่ตรงกับนามของจารึกศรี สุรยลักษมีหลักนี้ ฉะนั้น นามว่า ชญานี กับ ชญาน จึงไม่น่าจะเป็นคนเดียวกัน

อีกอย่างหนึ่ง ชญานี แปลว่า ผู้มีความรู้ นักปราชญ์ โหร เมื่อพิจารณาถึงคำแปลที่สัมพันธ์กับ

หน้าที่ของพราหมณ์ คือ การปฏิบัติพิธีบูชาญหรือ เป็นโหราจารย์จนเป็นที่มิชื่อเสียง เป็นที่เชื่อถือของ ประชาชนโดยทั่วไป จึงได้รับขนานนามจากประชาชน ในหมู่บ้านศตครามว่า ชญานี แปลว่า ผู้มีความรู้ นัก- ปราชญ์ซึ่งนามเดิมของพราหมณ์อาจจะเป็นอย่างอื่นก็ได้

บรรทัดที่ ๓-๔ ด้านที่ ๒ กล่าวถึง พระนาง กานติ เป็นมหาอัครภรรยาของพราหมณ์ นามว่า กานติ ตามศัพท์แปลว่า เป็นที่รัก มีปรากฏในจารึก PRASAT KOMPHU'S ท่านศาสตราจารย์ ยอร์จ เซเดส์ ให้ ความหมายว่า ย่อมาจาก สุรย กานติ ซึ่งมาจาก สุรยกานติ แปลว่า เป็นที่รักของสุริยะ ถ้าคำว่า สุริยะ ที่ประกอบในนาม สุรยกานติ หมายถึง พระเจ้าสุรยว รมัน แสดงว่า พระนางกานติ มีความสัมพันธ์ทางเครือ ญาติของพระเจ้าสุรยวรมันด้วย

บรรทัดที่ ๕-๖ ด้านที่ ๒ กล่าวว่า พราหมณ์ ได้ให้กำเนิดพระธิดา และบรรทัดที่ ๗-๘ กล่าวต่อว่า พระธิดานามว่า ศรีสุรยลักษมี และเป็นพระเทวีผู้ได้รับ มรดกจากพระเจ้าศรีสุรยวรมัน ฉะนั้น บิดาและมารดา ของพระศรีสุรยลักษมี คือ พราหมณ์กับพระนางกานติ บรรทัดที่ ๑๑-๑๒ กล่าวว่า พราหมณ์ผู้เป็นโหราจารย์ ของพระเจ้าศรีสุรยวรมัน นามว่าคิवासบท ฉะนั้น พราหมณ์ผู้เป็นบิดาของพระศรีสุรยลักษมี ก็น่าจะเป็น พราหมณ์คิवासบท

สิ่งที่ควรพิจารณาต่อไปคือ คำว่า พระอนุชา ของพระองค์ผู้เป็นพราหมณ์ตอนต้นกล่าวนามว่า ชญานี ตอนหลังกล่าวนามว่า คิवासบท ทั้งสองนามเป็นอนุชา ของพระองค์เหมือนกัน และเป็นพราหมณ์โหราจารย์ เหมือนกัน ฉะนั้น ทั้งสองนามน่าจะเป็นคนเดียวกัน แต่ปรากฏนามสองอย่างคงเป็นไปตามนัยที่ ๒ คือ นามว่า ชญานี มิใช่เฉพาะในหมู่บ้านศตครามเท่านั้น

ปัญหาต่อไปคือ คำว่า พระอนุชาของพระองค์ ความจริงในคำจารึกเป็นตสยานุชะ แยกศัพท์เป็น ตสย + อนุชะ คำว่า ตสย เป็นสรรพนาม แปลว่า ของเขาของท่าน ของพระองค์ ของ... นั้น เป็นคำที่ต้องโยคคำนามขึ้นมาประกอบการแปล และคำนามนั้นต้องมีการกล่าวถึงแล้วในเบื้องต้น แต่ศิลาจารึกด้านที่ ๑ อันเป็นเบื้องต้นนั้น ขำรุดมาก จึงไม่สามารถทราบข้อความที่กล่าวถึงได้ ฉะนั้นจึงทำให้เกิดปัญหาว่า ตสย ใช้แทนนามของใครของท่านหรือของพระองค์ ซึ่งเป็นผู้มีความใกล้ชิดกับพระอนุชาที่เป็นพราหมณ์อย่างยิ่ง

คำว่า ศิวาสบถ มีปรากฏในจารึกพนมสนันต์ K.195 พ.ศ. ๑๕๙๒ เป็นพราหมณ์อยู่ในสมัยของพระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๑ แต่จารึก TRAPAN DON ON K.254 พ.ศ. ๑๖๖๙ อันเป็นสมัยของพระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๒ โดยพราหมณ์กวีศวะ เป็นผู้ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดูแล โขลญวละ ศิวาสบถ แสดงว่ามาถึงยุคนี้ พราหมณ์ศิวาสบถมีอายุมากแล้ว พระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๑ ครองราชย์ พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๕๙๓ ส่วนพระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๒ ครองราชย์ พ.ศ. ๑๖๕๕-๑๖๙๓ ระยะเวลาจากเริ่มต้นครองราชย์ของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ถึงสิ้นรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เป็นเวลา ๑๓๙ ปี ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่บุคคลจะมีอายุยืนยาวถึงขนาดนั้น แต่ถ้าเป็นบุคคลร่วมสมัยคือ มีอายุตั้งแต่กลางรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ถึงกลางรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ระยะเวลาประมาณ ๑๐๐ ปี ซึ่งก็พอจะเป็นไปได้สำหรับผู้มีอายุยืน ฉะนั้นพราหมณ์ศิวาสบถอาจจะเป็นผู้มีอายุอยู่ร่วมสมัยของกษัตริย์สุริยวรมันทั้งสองพระองค์

คำว่า เศรษฐศุ เศรษฐบุเร แยกศัพท์เป็น เศรษฐศุ + เศรษฐบุเร แปลว่า ผู้ประเสริฐในเมือง

เศรษฐปุระ ผู้ประเสริฐหมายถึง เป็นใหญ่ที่สุด ผู้อาวุโสที่สุดในเมืองเศรษฐปุระ คือ พระเจ้าแผ่นดิน หรือผู้ปกครองเมืองเศรษฐปุระ ซึ่งเป็นเมืองหนึ่งในเขตจำปาศักดิ์ มีกษัตริย์ปกครองนามว่า เศรษฐวรมัน แต่ข้อความจารึกขำรุดมาก จึงไม่ทราบว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับพระศรีสุริยวรมันอย่างไร

คำว่า ศรีสุริยลักษมี ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่ข้อความศิลาจารึกกล่าวถึงประวัติของพระองค์ จึงดูเหมือนว่า ศิลาจารึกหลักนี้สร้างขึ้นเพื่อประกาศเกียรติคุณของพระศรีสุริยลักษมีโดยเฉพาะ ในศิลาจารึกปราสาทพนมรุ้ง ๗ ปรากฏพระนามว่า ศรีสุริยลักษมี แต่ข้อความต่อไปขำรุดจึงไม่ทราบว่า ศรีสุริยลักษมี มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างไร ถ้าศิลาจารึกปราสาทพนมรุ้ง ๗ เป็นหลักที่ขำรุดแตกหักออกมาจากศิลาจารึกปราสาทพนมรุ้ง ๙ ตามที่เข้าใจกัน ก็ต้องมีศักราชเหมือนกัน คือ พ.ศ. ๑๖๙๓ ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๒

แต่ข้อความจารึกศรีสุริยลักษมีด้านที่ ๓ ซึ่งเป็นภาษาเขมร ระบุศักราช ๙๔๔ ตรงกับ พ.ศ. ๑๕๖๕ อันเป็นรัชสมัยของพระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๑ กล่าวถึงกัมมรเตงอัญเทวี ศรีสุริยลักษมี โดยนัยนี้ ทำให้เข้าใจว่า ศรีสุริยลักษมี ก็คือ มเหสีของพระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๑ แต่พระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ ๑ มีมเหสีทรงพระนามว่า ศรีวิมลลักษมี ฉะนั้นความบกพร่องอาจเกิดจากเหตุผล ๒ ประการ

๑. จารึกตัวเลขศักราชผิดพลาด หรือ ผู้อ่านจารึกอ่านตัวเลขศักราชผิดพลาด ผู้อ่านได้พยายามเปรียบเทียบตัวเลขหลายครั้งหลายหน เพื่อให้อ่านเป็นอื่นได้อีก แต่ตัวเลขจารึกชัดเจน จึงไม่อาจอ่านเป็นอื่นได้อีก แม้ข้อความจะขัดแย้งกันก็ตาม ก็

ต้องรักษาคำจารึกไว้

๒. ถ้าศักราชถูกต้อง ความบกพร่องอาจจะเกิดจากการจารึกชื่อ ศรีวิรลักษมี เป็น ศรีสุรยลักษมี ซึ่งอักษรจารึกก็ชัดเจนอีกเหมือนกัน ไม่อาจอ่านเป็น ศรีวิรลักษมีได้ หรือพระศรีวิรลักษมี กับ พระศรีสุรยลักษมี เป็นคนเดียวกัน ซึ่งก็เป็นไปไม่ได้ เพราะ

ศิลาจารึก PRASAT DON SO K.685 กล่าวว่า ในรัชสมัยของพระศรีสุรยวรมเทวะ กัมมรเตง ชดัด ศรีสุรยลักษมีปตินทรเทวะ ได้สถาปนา พระกัมมรเตง มหาที่ สัณชัฏ มเหศวรี ศาสตราจารย์ ยอร์จ เซเดส์ กล่าวว่า ศรีสุรยวรมเทวะ คือ พระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒ และคำว่า ศรีสุรยลักษมีปตินทรเทวะ ก็แปลว่า เทพผู้เป็นใหญ่ คือ สามีของพระศรีสุรยลักษมี แสดงว่า พระศรีสุรยลักษมี คือ มเหสีของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒

จากประวัติของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒ ไม่ปรากฏพระนามมเหสีที่ชัดเจน แต่ข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “พระเจ้าสุรยวรมันที่ ๒ ทรงตั้งเจ้าชายองค์หนึ่ง พระนามว่า หริเทพ เป็นอนุชาของมเหสีองค์แรก ของพระองค์ ให้เป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรจำปา ที่เมืองวิชัย” แสดงว่า มเหสีของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒ มีมากกว่าหนึ่งองค์ เพราะเจ้าชายหริเทพ เป็นอนุชาของมเหสีองค์แรก ฉะนั้น พระศรีสุรยลักษมี ก็น่าจะเป็นมเหสีอีกองค์หนึ่งของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒ สมตามที่พระองค์มีพระนามว่าศรีสุรยลักษมีปตินทรเทวะ ในจารึก PRASAT DON SO ดังกล่าว

พระเทวี คือ พระศรีสุรยลักษมี ได้ประดิษฐานรูปพระปฐิมาของ พระวิษณุ หริเทพ และพระศิวลึงค์ไว้ให้เป็นทีบูชากันในหมู่บ้าน แสดงให้เห็นว่า พระ

นางทรงเลื่อมใสศรัทธาในลัทธิศาสนาพราหมณ์ เช่นเดียวกับพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒ ที่พระองค์ทรงสร้างปราสาทนครวัดเพื่ออุทิศถวายพระวิษณุ

ส่วนพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๑ ทรงเลื่อมใสศรัทธาในลัทธิพุทธศาสนาหายาน จึงทรงสนับสนุนส่งเสริมภิกษุในพุทธศาสนา แต่ก็ไม่ปฏิเสธลัทธิศาสนาพราหมณ์และอื่นๆ

จากการเปรียบเทียบความเชื่อถือทางลัทธิศาสนาดังกล่าว จึงน่าจะเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นว่า พระเทวีศรีสุรยลักษมี คือมเหสีของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒ ที่มีความเชื่อถือในลัทธิเดียวกัน

ตามข้อความที่ว่า พระศรีสุรยลักษมี เป็นธิดาของพราหมณ์กับพระนางกานติ ซึ่งเป็นวรรณะกษัตริย์กับวรรณะพราหมณ์ เพราะการปกครองตกอยู่ในกำมือของชนชั้นสูง หน้าที่สำคัญๆ ตกเป็นของเจ้านายในพระราชวงศ์ ตำแหน่งมหाराชครู เป็นผู้ประกอบพิธีเทวราช และอาจารย์ของพระราชกุมาร เป็นของสกุลพราหมณ์ การสืบต่อเป็นไปตามเชื้อสาย คือ ผู้สืบต่อจะต้องเป็นบุตรของพี่สาว น้องสาว หรือพี่ชาย น้องชายสกุลพราหมณ์จึงมักสมรสกับพระราชวงศ์เสมอ เพราะเป็นปัญญาชนที่มีความรู้ความสามารถเป็นที่ปรากฏ

การสมรสระหว่างวรรณะกษัตริย์กับพราหมณ์ดังกล่าว เฉพาะที่สำคัญซึ่งปรากฏในศิลาจารึกยุคใกล้เคียงกับพระศรีสุรยวรมัน คือ พราหมณ์ทิวากรภักฎ์ ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ได้โปรดให้พระชนิษฐภคินีของพระองค์ คือ เจ้าหญิงอินทรลักษมี เสกสมรสด้วยท่านทิวากรภักฎ์ เป็นพราหมณ์จากอินเดีย และได้เป็น

๑ ประวัติอาณาจักรขอม. แดลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๓ เล่ม ๒ สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๑๒.

ผู้สร้างเทวาลัยในลัทธิไศวนิกายขึ้นหลายแห่งในประ
เทศกัมพูชาแต่ไม่ปรากฏว่าท่านมีธิดาชื่อว่าศรีสุรยลักษมี

อีกท่านหนึ่งคือ พราหมณ์สทาศิวะ ซึ่งพระเจ้า
ศรีสุรยวรมันที่ ๑ ทรงเลือกให้ประกอบพิธีทางศาสนา
และได้ประทานขนิษฐภคินีองค์หนึ่งของมเหสีให้
เสกสมรสด้วย ทั้งทรงตั้งให้พราหมณ์สทาศิวะดำรง
ตำแหน่งขุนนางผู้ใหญ่นามว่า ศรีชเยนทรบัณฑิต ดัง
จารึกสดักกั ธรณด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๕๕-๖๐ กล่าวว่า

“พ. เจ้าศรีสุรยวรมัน (ที่ ๑) พร้อมด้วยข้า
ราชบริพาร...พร้อมใจกันมอบพระภคินีของพระลักษมี
ผู้สง่างามให้แก่ท่าน ตามประเพณีในธรรมอันชอบด้วย
กฎมณเฑียรบาลต่อหน้ากองไฟและพราหมณ์”

และด้านที่ ๔ บรรทัดที่ ๔๓-๔๖ กล่าวว่า
“ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีสุรยวรมัน (ที่ ๑) แสดง
อัญสทาศิวะ หลานของพราหมณ์ศิวาจารย์ ได้เป็นผู้
ปฏิบัติพระเทวราช ในฐานะประธานของสายสกุล พระ
องค์ทรงให้เขาสละสมณเพศเพื่อสมรสกับพระภคินี
ของมเหสี คือ เจ้าหญิงศรีวิมลลักษมี ทั้งพระราช
ทานบรรดาศักดิ์ที่ กัมรเตง ศรีชเยนทรบัณฑิต เป็น
ราชบุโรหิตประธานข้าราชการทั้งปวง อันเป็นบรรดา
ศักดิ์ชั้นที่หนึ่งแก่เขา”

จากข้อความดังกล่าวก็ไม่ปรากฏว่าพราหมณ์
สทาศิวะหรือศรีชเยนทรบัณฑิต มีธิดานามว่า ศรี-
สุรยลักษมี เช่นกัน ส่วนพราหมณ์ศิวสบท ไม่ปรากฏ
เรื่องการเสกสมรส แม้ในจารึกอื่นๆ แต่ข้อความจารึก
ศรีสุรยลักษมีที่ว่า พระนางกานติ เป็นมหาอัครภรรยา
ของพราหมณ์ และพราหมณ์ผู้นี้ได้เป็นประธาน
โหราจารย์ของพระเจ้าศรีสุรยวรมัน ทั้งเป็นผู้ให้กำเนิด
พระธิดานามว่า ศรีสุรยลักษมี จึงน่าเป็นคนละยุคสมัย
กับพราหมณ์ทิวาภรณภูฏ และพราหมณ์สทาศิวะ นั่นก็

หมายความว่า ต้องเป็นยุคหลังของพราหมณ์ทั้งสอง
และต้องยุคหลังพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๑ ด้วย

จากการประมวลนามต่างๆที่ปรากฏในศิลาจารึก
ศรีสุรยลักษมี นี้ เปรียบเทียบกับนามอย่างเดียวกันที่
ปรากฏในศิลาจารึกอื่นๆพร้อมด้วยประวัติของแต่ละท่าน
ก็ยังไม่สามารถระบุให้เด่นชัดได้ว่า ศิลาจารึกศรี
สุรยลักษมีนี้อยู่ในยุคไหน คือ ยุคของพระเจ้าศรี
สุรยวรมันที่ ๑ หรือศรีสุรยวรมันที่ ๒

การเปรียบเทียบรูปอักษรจารึกก็เป็นหลักฐาน
ประการหนึ่งที่จะพิจารณาถึงความต่างกันหรือเหมือน
กันของเส้นหลักที่สำคัญ ๕ เส้น อันบ่งบอกถึงยุคสมัย
คือ

๑. เส้นตั้งตรง เช่น อักษร ក หมายเส้น
๑ เป็นเส้นตั้งตรงของอักษร ก
๒. เส้นแขนซ้าย คือ เส้นที่ลากโค้งต่ำลง
ทางด้านซ้ายของเส้นตรง ได้แก่ เส้นหมายเลข ๒
๓. เส้นแขนขวา คือ เส้นที่ลากโค้งต่ำลง
ทางด้านขวาของเส้นตรง ได้แก่ เส้นหมายเลข ๓
๔. เส้นนอนบน เช่น อักษร ធ หมายเลข
๑ คือ เส้นตั้งนอนบนอาจจะเป็นได้ทั้งเส้นตรงและเส้น
โค้ง
๕. เส้นนอนล่าง ได้แก่ เส้นทางหมายเลข ๒
ดังตัวอย่างซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งเส้นตรงและเส้นโค้งเช่นกัน
ส่วนเส้นนอกนั้นเป็นเส้นส่วนประกอบของรูป
อักษร เช่น เส้นหมายเลข ๓ ดังตัวอย่าง เป็นเส้นใต้
กลางของรูปอักษร ឃ หรือแม้กระทั่งเส้นสก ที่อยู่
ส่วนบนของรูปอักษรก็ถือว่าเป็นเส้นประกอบของรูป
อักษรเช่นกัน

การพิจารณาเปรียบเทียบรูปอักษร จะพิจารณา
ถึงความเหมือนหรือต่าง ๆ กันของเส้นสำคัญทั้ง ๕

เป็นหลัก แต่ก็มิได้ละเลยเส้นที่เป็นส่วนประกอบที่จะต้องพิจารณาเปรียบเทียบกับเช่นกัน เพราะมีความสัมพันธ์กับเส้นหลักทั้ง ๕ ที่จะแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกัน อย่างชัดเจนเกี่ยวกับส่วนตรง โค้ง คด และการม้วนปลายของแต่ละเส้น

ฉะนั้น การเปรียบเทียบรูปอักษรศิลาจารึกศรีสุรยลักษมีหลักนี้กับศิลาจารึกของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๑ หรือที่ ๒ ก็ใกล้เคียงกันมาก มีบางอักษรเท่านั้นที่เห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น

	จารึก ศรีสุรยวรมันที่ ๑ พ.ศ. ๑๕๕๑	จารึก ศรีสุรยวรมันที่ ๒ พ.ศ. ๑๖๙๓	จารึก ศรีสุรยลักษมี
อักษร ก.	ก	ก	ก
อักษร ข.	ข	ข	ข
อักษร ณ.	ณ	ณ	ณ
อักษร ร.	ร	ร	ร
อักษร ศ.	ศ	ศ	ศ

จากการเปรียบเทียบรูปอักษรนี้ จะเห็นความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย อักษร ก. ของศิลาจารึกศรีสุรยวรมันที่ ๑ ปลายแขนทั้งสองตรง แต่ศิลาจารึกของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒ ปลายแขนด้านซ้ายจะม้วน ส่วนจารึกพระศรีสุรยลักษมี เส้นตรง ส่วนสูง จะไม่จรดเส้นบนเหมือนศิลาจารึกทั้งสองข้างต้น แต่จะเหมือนกันกับอักษร ก. ของศิลาจารึกปราสาทหินเขาพระวิหาร พ.ศ. ๑๕๘๑ และศิลาจารึกวัดสระกำแพงใหญ่ พ.ศ. ๑๕๘๕ อันเป็นปลายรัชสมัยของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๑

อักษร ข. ของศิลาจารึกศรีสุรยวรมันที่ ๑ ด้านซ้ายปลายเส้นบนและล่างจะม้วนระหว่างปลายที่

ม้วนจะมีเส้นโค้งสั้น ๆ เป็นจุดเชื่อมต่อให้เกี่ยวเนื่องกัน แต่ก็ไม่จรดกันกับเส้นทั้งสอง ส่วนศิลาจารึกศรีสุรยวรมันที่ ๒ ปลายทั้งสองข้างของเส้นบนและล่างจะม้วน มีเส้นตรงสั้น ๆ เป็นจุดเชื่อมต่อให้เส้นทั้งสองเกี่ยวเนื่องกัน แต่ศิลาจารึกศรีสุรยลักษมี เส้นบนและล่างจะมีส่วนโค้งกึ่งกลางนิด ๆ ด้านซ้ายจะเป็นเส้นโค้งเชื่อมต่อกับเส้นบนและล่าง มิใช่เป็นเส้นตรงสั้น ๆ และเส้นโค้งเหมือนศิลาจารึกทั้งสองข้างต้น ลักษณะนี้จะเหมือนกันกับอักษร ข. ของศิลาจารึกปราสาทหินพนมวัน

พ.ศ. ๑๕๙๘

อักษร ณ. ของศิลาจารึกศรีสุรยวรมันที่ ๑ ปลายเส้นนอนด้านซ้ายเป็นวงกลมเพียงด้านเดียว เส้นเดียวกันนี้ของศิลาจารึกศรีสุรยวรมันที่ ๒ จะไม่ม้วนปลาย แต่ตรงกลางจะโค้งขึ้น และปลายด้านบนของเส้นตั้งตรงไล่ในจะวัดไปทางขวาก่อน แล้วจึงลากโค้งต่ำลงมาเป็นแขนขวา ส่วนจารึกศรีสุรยลักษมีก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน แต่ตรงกลางเส้นนอนจะมีส่วนโค้งเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งก็เหมือนกันกับอักษร ณ. ของศิลาจารึกปราสาทหินเขาพระวิหาร และศิลาจารึกสตึกกั๊กกรม พ.ศ. ๑๕๙๕

อักษร ร. ของศิลาจารึกศรีสุรยวรมันที่ ๑ จะมีเส้นเดียวต่อเนื่องตลอดจนโค้งปลายส่วนบน แต่ศิลาจารึกศรีสุรยวรมันที่ ๒ จะมีเส้นตั้งเกือบตรง แล้วมีสกรับเป็นเส้นโค้งส่วนบน แต่ศิลาจารึกศรีสุรยลักษมี มีเส้นตั้งเกือบตรงเช่นกัน แต่ปลายบนจะวัดไปทางซ้ายแล้วจึงโค้งมาเป็นสกรับ ลักษณะนี้จะเหมือนกันกับอักษร ร. ของศิลาจารึกสตึกกั๊กกรม ๒ เช่นกัน

อักษร ศ. ของศิลาจารึกศรีสุรยวรมันที่ ๑ ปลายเส้นขีดขวางเป็นไส้กลางของรูปอักษรจะไม่จรดกับเส้นแขนซ้ายขวาทั้งสอง แต่ศิลาจารึกศรีสุรยวรมัน

ที่ ๒ กับศิลาจารึกศรีสุรยลักษมี จะเหมือนกันคือ หลักนี้ ตามความสำคัญของเนื้อหาที่ปรากฏว่า “ศิลาจารึกพระศรีสุรยลักษมี”

เส้นขีดขวางเป็นไส้กลางจะขีดตัดกึ่งกลางของเส้น
แขนขาลักษณะนี้จะเหมือนกันกับศิลาจารึกปราสาท
หินพิมาย ๒ พ.ศ. ๑๕๘๕

จากการเปรียบเทียบข้อความเนื้อหาสาระและ
รูปอักษรของศิลาจารึกดังกล่าวจึงน่าจะสรุปได้ว่า มิใช่
ศิลาจารึกของพระศรีสุรยลักษมีเอง แต่เป็นจารึกที่ผู้
อื่นซึ่งมีความจงรักภักดีต่อพระนางเป็นผู้ทำขึ้น
เพื่อยกย่องประกาศเกียรติคุณของพระนางให้ปรากฏ
ฉะนั้นเนื้อหาของศิลาจารึกจึงได้เล่าเรื่องย้อนหลังถึง
ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันตลอดมา เกี่ยวกับประวัติ
และปฏิปทาของพระนาง ฉะนั้น การระบุศักราช ๙๔๔
ตรงกับ พ.ศ. ๑๕๖๕ อันเป็นกลางรัชสมัยของพระศรี
สุรยวรมันที่ ๑ พระนางศรีสุรยลักษมี ได้มีปรากฏแล้ว
แต่พระนามศรีสุรยลักษมีนี้เช่นกันที่สัมพันธ์กับ
ศรีสุรยลักษมีปตินทรเทวะ คือ พระเจ้าศรีสุรยวรมันที่
๒ ฉะนั้น ศิลาจารึกนี้จึงน่าจะทำขึ้นในสมัยต้นรัชกาล
ของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒ แต่เล่าเรื่องประวัติความ
เป็นมาของพระนางศรีสุรยลักษมีตั้งแต่อดีตให้ปรากฏ

จากการเปรียบเทียบรูปอักษรมีส่วนใกล้เคียง
กันมาก แต่อักษรศิลาจารึกของพระนางศรีสุรยลักษมี
มีส่วนเหมือนกันกับศิลาจารึกของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่
๒ มากกว่า จึงคิดว่าศิลาจารึกหลักนี้ทำขึ้นต้นรัชกาล
ของพระเจ้าศรีสุรยวรมันที่ ๒ หรือต้นพุทธศตวรรษที่
๑๗

ดังได้กล่าวแล้วว่า ศิลาจารึกหลักนี้ ผู้แต่งมี
ความประสงค์จะพรรณนาเกียรติประวัติปฏิปทา คุณ
ความดีของพระนางศรีสุรยลักษมีให้ปรากฏ แต่ไม่
ปรากฏผู้กระทำจารึกไม่มีหลักฐานการพบหลักศิลา
จารึกว่า พบ ณ สถานที่แห่งใด จึงตั้งชื่อศิลาจารึก

คำจารึก

ด้านที่ ๑

๑. สิทธิรสตุ อุตปตติสฤตีสถารณจ—ศมภเวน—คิวิ—มัญญา ปททุ : ขทม
๒. วนุทาทุทยตุร วนุเท วนุทนีย—ภฤต ศัริสุรยุยวรมมเทว ยะ กฤตโทศศกฤตราชภาภ
๓. อาสิน มหิปติ สศศัริสุรยุยวรมมเทวะ ปางสุ—ศศิริสำชลี
๔. ตสฺยาक्रमทามนตรี—ศาโขย—ชยณ ลวเร
๕. เศรษฐศุเศรษฐปุเร—สวามีเนทรเท
๖. —
๗. —ศัริสุรยุยวรมมเทวะ
๘. —
๙. —
๑๐. —
๑๑. —
๑๒. —
๑๓. —
๑๔. —
๑๕. —
๑๖. —
๑๗. —
๑๘. —

ด้านที่ ๒

๑. ตสฺยานุชะ ปฺราชยมนทินทรโหตา ชุณฺยานี ศตศรณมิตติ ปฺรติตะ
๒. ภทฺเรศฺวเร ทาสยตฺ ตโห ยะ กิริตกรณณนามปฺรํ ตปสฺวี
๓. ตสฺยานุชากานูตมิตาสูกานูติ ศุเศวตปฺรณานาภิธีรทฺธิกิริตติ
๔. ฤคเวทสํชฌสฺสย มหาศรณารุญฺยา ยาวุราหฺมณสฺสย ปฺรปิตสฺสย นิตฺยา
๕. อทฺธิชนตฺ ส ท วิช อิทฺธิวฺทฺธิ สุตสฺสยํ สุตํ วาลคตานุตกลปํ
๖. กุรฺเมณ ยา วฤทฺธกฺลาปิปฺรณฺณา กนฺตฺยามบิวดราทฺยา ภิธีปฺรติตา
๗. สํ วฤทฺธสํปตฺติวสฺสย กรตฺรี ศฺริสฺสุรยฺยลภษมิณิชนามธฺยา
๘. ศฺริสฺสุรยฺยวรมมาวนิปลสฺสย ราชฺย ภาชะ ปโยธี ทฺวิปเลษฺ เทวี
๙. ตสฺยาคาริยานนุโช วภูว ศฺริสฺสุรยฺยวรมมาสมสฺสปรสฺตตฺยา
๑๐. มนฺตฺริวตีเชวฺ ตมฺลสํชโย มหาธิการโร วรवलฺลโภ ยะ
๑๑. ตสฺยานุชะ โกวิทฺธิทฺทวิทฺธิ ศฺคิवासฺปทาขยศฺคิวศฺทฺธกฺกติ
๑๒. อาจารย์ยภฺรยสฺสวโร ตปสฺวี ศฺริสฺสุรยฺยวรมมา ธรรมฺชยโมตา
๑๓. เศารยฺยามุราริทรโยชะ ปฺรติมา สํทศฺ ลิงค์ ศิवासฺปทตมฺลมุไชะ กุเลาไณชะ
๑๔. คุราเม ปฺรศสฺตมปิสีมามินาทธฺเย สํติษฺฐิปจฺจรปโยธีวิเลษฺ เทวี
๑๕. ตทาสนทฺวารวณาทฺวเย เสว สิทธิญฺชยาเชยหฺวิตฺตวฤณฺไทชะ
๑๖. กุรีเต ปุเร เทมฺมุไชะ มเทศฺ ลิงค์ วเรนฺยํ สํติษฺฐิปตฺ สํ
๑๗. สฺรทฺธิจรณนาทฺเยวเรนฺณน ยุกฺตํ ปุณฺริ กิล สํ ยาทา สฺกรมฺมานตฺรตฺวม
๑๘. วารวิมลกามํ วฤทฺธมิตฺตา—ติตา ศฺกสฺสกรณฺยา ศฺริสฺสุรยฺยวรมมาขยราชฺณะ

ด้านที่ ๓

๑. ๕๔๔ ศก
๒. ปณจมี เก
๓. ต การติกา
๔. วร วาร นุ
๕. กมฺรเตงฺ อ
๖. ณ เทวี ศรี
๗. สุรยย ลกฺษมী
๘. ทุก จํ นํ ก
๙. ลปนา โร ห
๑๐. เน ห . ต วระ
๑๑. เนา สิงฺหลี ขญฺ
๑๒. ตี ชุน โภค
๑๓. โต ปโรจฺ เคว
๑๔. โภคโต เนก
๑๕. โภคโมเช
๑๖. นุ ตรพํ
๑๗. อุณฺก ๗๐
๑๘. เสฺร เตํ ปุรยํ
๑๙. จํ เสฺร เตญฺ
๒๐. เกทํ จํ เสฺร
๒๑. เตํ สโรจ
๒๒. เสฺร เลวํ ววี
๒๓. เสฺร ลากุ กา
๒๔. ง วุํ จํนำ ต
๒๕. วระ โมก
๒๖. พชญฺสงฺกรานุต
๒๗. รงฺโค เช

ด้านที่ ๔

๑. ต วระ คีวณฺทึนํ
๒. ลิงฺค เนา ไวร
๓. กนฺทวาร ภา
๔. ค โต ตํรเป
๕. ง ภาค โฆ
๖. สตฺลยฺไซ ภา
๗. ค โต กณฺชา
๘. อุณฺก ๑๐๕
๙. จํนำ ต วระ
๑๐. โมก ยชญ
๑๑. สงฺกรานุต
๑๒. งโก เช ๒
๑๓. ญมิ โภก
๑๔. ตฺราจ รณฺกา
๑๕. เช ๒๗ ราว
๑๖. ต รงฺโก เช ๑
๑๗. ๐ ต วระคิ
๑๘. ลิงฺค เนา สิทธิ
๑๙. ญชย ภาค
๒๐. โฆ กนฺตา
๒๑. ลุ สฺรูก
๒๒. โต ฤย ต
๒๓. อุณฺก ๑๐๕ จํ
๒๔. นาม ปุระติสํ
๒๕. ตฺสร ต วระ
๒๖. คีวปาท
๒๗. สฺรุ ฤลว

ผู้ให้ความทุกข์

-ด้วยความสุข

เป็นจุดต้นไม้สวรรค์ (กัลปพฤกษ์) ที่ควรแก่การบูชา

พระศรีสุริยวรมเทวะ ผู้เป็นกษัตริย์

ที่ยิ่งใหญ่

-นามว่า

-ในปี-

สวามีเนทรทะ

b. _____

-พระศรีสุริยวรมเทวะ

ଉ.

2. _____

90. _____

99. _____

๑/๓

-----Tantloes-----

Even though a special period of time

- ๑-๒ พระอนุชาของพระองค์ ผู้เป็นโหราจารย์ของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ปราบกฎพระนามว่าชญาณี ในศตวรรษ
ผู้เป็นนักบวช ได้ประทานทาสหนึ่งหมื่นคน และเมืองภุมมะ ที่ชื่อไว้ แก่พระภัทเรศวร
- ๓-๔ พระนาง กานติ ผู้มีความงามเป็นที่ปรากฏแห่งพระอนุชาของพระองค์ผู้มีปัญญายังได้รับเกียรติให้เป็น
ประธานที่บริสุทธิ์ พระนางเป็นมหาอัครภรรยาของพราหมณ์ผู้แตกฉานในฤคเวท ผู้บริสุทธิ์ด้วยพฤติกรรม
- ๕-๖ พราหมณ์ผู้มีความรู้ได้ให้กำเนิดธิดาผู้สมบูรณ์ แข็งแรง ตั้งแต่เยาว์วัย ถึงพร้อมด้วยวิทยาความรู้ตามลำดับ
ได้รับการฝึกอบรมมาด้วยความรักจนเป็นที่ประจักษ์ด้วยความรู้อย่างในวันนี้
- ๗-๘ เมื่อพระนางมีพฤติกรรมแห่งวัยที่ถึงพร้อมด้วยความเจริญ จึงได้รับพระนามจากประชาชนของพระองค์ว่า
ศรีสุรยลักษมี เมื่อมีการแบ่งราชสมบัติของพระเจ้าศรีสุรยวรมัน พระนางผู้เป็นพระเทวี ได้รับมรดกใน
ราชสมบัติ
- ๙-๑๐ พระอนุชาผู้ควรแก่การเคารพของพระองค์ ผู้มีความคิด ผู้รู้มูลเหตุของความเป็นผู้อายุนั้น มีอธิการมาก
ผู้มีมิตรที่ประเสริฐ เพราะมีความเมตตาด้วยพระศรีสุรยวรมัน
- ๑๑-๑๒ พระอนุชาของพระองค์ ผู้เป็นปราชญ์ มีความรู้ควรแก่การยกย่อง มีนามว่าคิवासท เป็นผู้ภักดี
ด้วยความบริสุทธิ์ต่อพระคิระ เป็นอาจารย์ผู้มีปัญญา เป็นนักบวชที่รู้แจ้งด้วยดี เป็นประธานโหราจารย์
ของพระเจ้าศรีสุรยวรมัน
- ๑๓-๑๔ พระเทวีพร้อมด้วยคณะ ผู้มุ่งหน้าต่อบาทของพระคิระ ได้ประดิษฐานรูปพระปฎิมาของพระวิษณุและ
หริเทพผู้ทำลาย พระคิวงค์พร้อมกับดินแดนตำแหน่งที่ตั้ง ให้วางไว้ชิดกันในถ้ำอันเป็นแหล่งน้ำแห่ง
ลูกศร ไว้ให้เป็นทีบูชาในหมู่บ้าน
- ๑๕-๑๖ ในกาลนั้น พระนางได้สร้างพระคิวงค์ยอดทองคำไว้ในเมืองที่กลุ่มบัณฑิตชนจำนวนมากชื่อไว้ชื่อว่า
สกันทราวนา ให้เป็นที่กล่าวถึงความสำเร็จ และชัยชนะของพระองค์
- ๑๗-๑๘ ได้ยินว่า พระนางผู้มีวรรณะถึงเพียงนี้ ได้มีงานต่างๆ ที่ต้องเสด็จไปด้วยความกล้าหาญ ยังความ
ปรารถนาอย่างไรร่มลทินให้เจริญขึ้นตามลำดับ เพราะความกรุณาอันงดงามของพระราชาทรงพระนามว่า
ศรีสุรยวรมัน

สรุปข้อความที่เป็นภาษาเขมร

(ด้านที่ ๓-๔ และขอบล่าง)

ศก ๙๔๔ ขึ้น ๕ ค่ำ วันพุธ กัมมรเตงอัญญเทวีศรีสุรยลักษมี ให้ประดิษฐาน
รูปประติมาของวิษณุ หริเทพ และพระคิวงค์ ทั้งยังได้ประทานวัตถุ
สิ่งของ และข้าทาสให้อยู่รับใช้เทวสถานในหมู่บ้านต่างๆ ที่ทรงประทาน
นั้นด้วย

Stone Inscription of Phra Srisurayalaksami

Cha-em Kaew-Khlai
Boonlerd Semanon

This stone inscription is now exhibiting at the National Museum in Bangkok. As far as we know, the inscription was brought from Amphoe Phon of Changwat Khon Kaen. The Sima-shaped stone inscription have four sides and a base; the first and the second side were inscribed in Sanskrit but the rest were in Khmer Language. The first side is in decay. Therefore, letters inscribed are obliterated and most paragraphs are missing. Moreover, it is impossible to relate inscriptions on the other sides with the missing parts. Problems arise in terms of a proper name in the text-Srisuriyavarman, for example. Eventhough a specifie period of time belongs to the reign of Suriyavarman I, there are also retrospections in some parts which make readers unable to identify Srisuriyavarman, whether he was the first or the second.

Comparative studies of alphabet, working and subject matter possibly lead to the conclusion that the said

stone inscription is not a work undertaken by Phra Srisurayalaksami. It should be someone instead who was so loyal to Phra Srisurayalaksami and had intention to glorify her by means of inscribing her story on a stone. This stone inscription was undertaken in the reign of Srisuriyavarman II or around the early 11th century.

Owing to the autheor who remains anonymous and lack of evidence for the place where this stone inscription was found, it was then named after Phra Srisurayalaksami, a chief figure appeared in the inscription.

Translated by Nantana Tantives